

دو فصلنامه علمی تخصصی پژوهش در آموزش ابتدایی

سال چهارم، شماره ۷، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صفحات: ۳۳ تا ۴۶

نقش میانجی آموزش تاب آوری شغلی در رابطه جو عاطفی خانواده و پیامدهای روان‌شناختی

معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه دوره ابتدایی در اپیدمی کرونا

حمیده پاک مهر^{۱*}، زهرا غلامزاده بافقی^۲

۱. دکتری برنامه ریزی درسی، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع). مشهد. ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشیدانشگاه آزاد بافق، بافق ایران

Email: h.pakmehr@imamreza.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۴ تیرماه ۱۴۰۱

پذیرش: ۲۰ شهریورماه ۱۴۰۱

واژگان کلیدی:

پیامدهای روان‌شناختی،

دانش آموزان نیاز ویژه،

تاب آوری شغلی، جو

عاطفی خانواده

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش میانجی تاب آوری شغلی در رابطه جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا بود. این پژوهش توصیفی و از نوع همبستگی و جامعه را تمامی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ استان یزد تشکیل داد که از بین آن‌ها تعداد ۲۰۰ نفر به صورت در دسترس انتخاب و مقیاس افسردگی، استرس و تنیدگی، پرسشنامه تاب آوری شغلی و پرسشنامه جو عاطفی خانواده را به صورت اینترنتی تکمیل کردند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و روش تحلیل مسیر در نرم‌افزار SPSS-26 و ایموس ۲۴ انجام شد. نتایج نشان داد ارتباط مثبت و معنی‌داری بین جو عاطفی خانواده با استرس، اضطراب و افسردگی وجود دارد، همچنین رابطه منفی و معنی‌داری بین تاب آوری شغلی با جو عاطفی خانواده و استرس، اضطراب و افسردگی وجود داشت. بر اساس یافته‌های به دست آمده می‌توان گفت که تاب آوری شغلی و جو عاطفی خانواده اثرات معنی‌داری بر پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه دارند

Journal of Research in Elementary Education

Volume 4, Issue 7, Spring and Summer 2022, Pages:33 - 46

The mediating role of job resilience in the relationship between Affective Family Climate and psychological consequences of teachers with special needs students in the corona epidemic

HamidehPakmehr, Zahra GholamzadehBafghi

Assistant Professor of Department of Educational Science, Imam Reza International University, Mashhad, Iran

Master student of educational researchBafgh Azad University, Bafgh Iran

ARTICLE INFORMATION

Received: 25 June 2022

Accepted: 11 September 2022

Keywords:

Psychological consequences, students with special needs, job resilience, Affective Family Climate

ABSTRACT

Psychological characteristics of teachers of students with special needs during the corona epidemic. This descriptive and community-based research was conducted by all the teachers of students with special needs in the academic year of 2001-2001 in Yazd province, of which 200 people were available to choose the scale of depression, stress and tension, and the swing questionnaire. They completed the job application and the family's emotional climate questionnaire online. Data analysis was done using Pearson correlation coefficient tests and path analysis method in SPSS-26 and Imus 24 software. The results showed that there is a positive and significant relationship between the emotional atmosphere of the family and stress, anxiety and depression, and there was also a negative and significant relationship between job resilience and the emotional atmosphere of the family and stress, anxiety and depression. Based on the findings, it can be He said that job resilience and the emotional atmosphere of the family have significant effects on the psychological outcomes of teachers of students with special needs

مقدمه

با ورود ویروس منحوس کرونا مردم برای ادامه زندگی با چالش‌هایی مواجه شدند و تمامی ابعاد زندگی‌شان تحت تأثیر قرار گرفت (Zhu et al, 2020). از سوی دیگر بیماری کرونا منجر به تغییرات نظام آموزشی و تحصیلی در بین معلمان و دانش آموزان شده است؛ به طوری که منجر به مجازی شدن کلاس‌ها و برگزاری آن‌ها به صورت برخط (آنلاین) شده است. در این میان معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه به علت قرار گرفتن با گروه‌هایی از دانش آموزان که دارای نیازهای ویژه هستند و به خاطر اینکه فشار روانی و خستگی جسمانی و روانی بیشتری را در مقایسه با معلمان عادی متحمل می‌شوند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند (Vedpuria, 2021). علی‌رغم مشکلات معمولی که در مسیر آموزش برای این معلمان وجود دارد (Malik & Reba, 2020)، اپیدمی کووید - ۱۹ نیز عاملی برافزایش فشار روانی و استرس در بین این افراد شده و افزایش سطح استرس و اضطراب از جمله پیامدهای روان‌شناختی شیوع کرونا ویروس در بین معلمان است (Ravesloot et al, 2016). این استرس و فشار روانی برای معلمان دارای دانش آموز با مشکلات ویژه به نظر می‌رسد بیش از سایر معلم‌ها باشد؛ زیرا فرایند تدریس به صورت مجازی برای دانش آموزان عادی نیز در حالت عادی به سختی‌هایی همراهی این سختی برای دانش آموزان با نیازهای ویژه که دچار نارسایی‌های عقلی یا جسمانی هستند، بیش از سایرین است (Lange et al, 2021).

می‌توان گفت که پیامدهای منفی این ویروس تنها محدود به افزایش خطر مرگ و میر در بین افراد نمی‌شود، بلکه فشار روانی زیادی را برای افراد در سراسر جهان ایجاد کرده است. عوامل متعدد زیادی در رابطه با بیماری‌های همه‌گیر می‌تواند بر سلامت روان افراد تأثیر منفی بگذارد که از جمله آن می‌توان به ابهامات و سؤالات افراد در رابطه با این بیماری که هیچ پاسخ قطعی ندارد (مثلاً چه زمانی این بیماری به پایان می‌رسد، یا چه روش‌های درمانی برای آن وجود دارد)، قرار گرفتن مداوم افراد در معرض اطلاعات مرتبط با این بیماری و پیامدهای آن، کاهش روابط اجتماعی افراد به دلیل جلوگیری از شیوع بیشتر بیماری و توصیه‌ها و ممنوعیت‌هایی مانند ماندن در خانه، اشاره کرد (Torales, 2020).

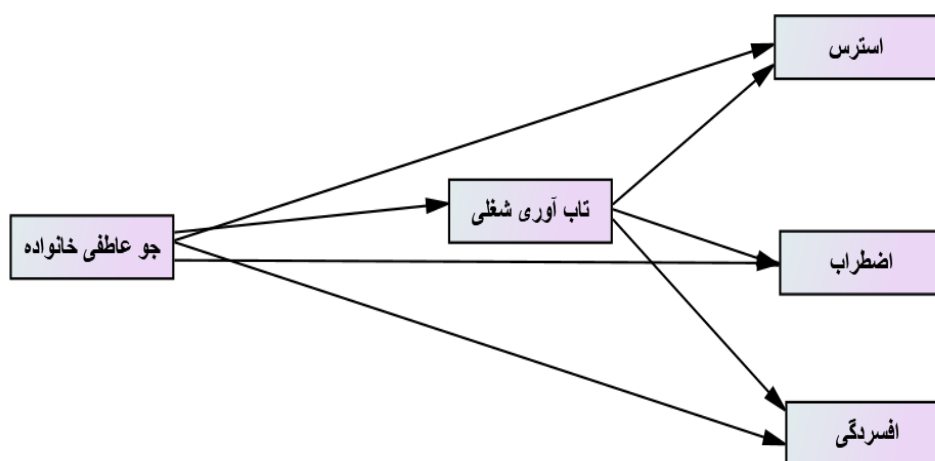
بر اساس پیشینه پژوهش از دیگر پیامدهای روان‌شناختی شیوع ویروس کرونا می‌توان به افسردگی اشاره کرد (Debowska, Horeczy, Boduszek, & Dolinski, 2020). همان‌طور که اشاره شد یکی از عوامل مؤثر در سلامت روان افراد در دوران قرنطینه و تعطیلی ادارات کاهش ارتباطات اجتماعی است (Cao et al, 2020). بر این اساس کاهش ارتباط اجتماعی و به دنبال آن احساس تنهایی از عوامل مؤثر در افزایش افسردگی در دوران قرنطینه خانگی محسوب می‌گردد (Debowska et al, 2020). برخی از پژوهش‌ها نیز حاکی از آن است که تغییر در کیفیت و مدت‌زمان خواب، قرنطینه خانگی طولانی مدت (Tang et al, 2020)، مبتلا بودن اعضای خانواده، آشنایان و دوستان به بیماری کووید-۱۹ (Wang et al, 2020) سبب افزایش درصد افسردگی در بین افراد می‌گردد. کرونا نیز، به دلیل دارا بودن خصوصیات خاص، سرعت انتشار بالا و درصد مرگ و میر بالا، همه افراد در سطوح مختلف جامعه را به طریق مختلفی تحت تأثیر قرار می‌دهد (Bao, Sun, Meng, Shi & Lu, 2020; Chen et al, 2020).

از آنجایی که به دنبال شیوع بیماری کووید-۱۹، تعطیلی مدارس و مراکز آموزشی اولین اقدام در راستای جلوگیری از شیوع بیماری بود و از آنجایی که معلمان به علت ارتباط مستقیم با دانش آموزان و نقش‌های اجتماعی که دارند، به‌عنوان یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر تلقی می‌گردند (Zhai, Y., & Du, 2020). از این رو، در مطالعه حاضر ابتدا به بررسی آثار کرونا بر وضعیت روان‌شناختی معلمان تمرکز شده است. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، تعطیلی مدارس و قرنطینه خانگی معلمان جهت جلوگیری از انتشار بیماری کووید-۱۹، بر سلامت جسمی و روانی آنان تأثیر قابل توجهی گذاشته است. در واقع، به دلیل طولانی شدن مدارس و قرنطینه خانگی تغییرات زیادی در سبک زندگی معلمان (برای مثال تغییر الگوی خواب، فعالیت فیزیکی کمتر و...) ایجاد شده است (Sintema, 2020).

از سوی دیگر، در زمان همه‌گیربیماری‌های نظیر کووید-۱۹، یکی از عواملی که می‌تواند به یک عامل محافظ کننده در جهت کاهش پیامدهای روان‌شناختی نقش مهمی داشته باشد، خانواده و به تبع آن ارتباطات گرم اعضای خانواده با همدیگر است، که در اینجا با عنوان جو عاطفی خانواده (Affective Family Climate) از آن نام‌برده می‌شود. منظور از جو و فضای عاطفی خانواده روابط و تبادلات روانی و عاطفی است که بین اعضای آن خانواده وجود دارد. کلیت این روابط برخوردار از شکل خاصی است که در واقع تعیین‌کننده شکل غالب رفتاری اعضای خانواده است. روابط عاطفی همسران با یکدیگر و با فرزندان نقش بسیار مهمی در فرایند رشد و سازگاری اعضای خانواده دارد، بدین صورت که اگر محبت و یکرنگی بر فضای خانواده حاکم باشد، افراد و خصوصاً فرزندان فرصت می‌یابند تا بدون نگرانی و ترس از تنبیه شدن، به ابراز وجود بپردازند و در موارد لازم از طریق رفتار انطباقی و سازگارانه از حقوق خود دفاع کنند (Ogbasele et al, 2020).

نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که جو عاطفی خانوادگی از عوامل اساسی در سازگاری روان‌شناختی، ایجاد سلامت روانی در بین اعضای خانواده می‌باشد و اگر زمینه سلامت روانی در خانواده ایجاد شود والدین فرزندان با شخصیت، متعادل، سازگار، باعاطفه، اجتماعی، با اعتماد به نفس، مسئولیت‌پذیر و منطقی خواهند داشت. مشکلات خانواده می‌تواند به شکست در تحصیل و تعلیم و تربیت، فروپاشی روابط اجتماعی، بیگانگی اجتماعی، استفاده از الکل و مواد منجر شود. باین حال همواره در رابطه بین متغیرها، متغیرهایی وجود دارد که می‌توانند بر شدت روابط اثرگذار باشند، یکی از عواملی که به نظر می‌رسد در ارتباط بین جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا مؤثر باشد، تاب‌آوری شغلی است. مفهوم تاب‌آوری از چهار دهه است که توجه محققان را به خود جلب کرده و به‌عنوان عامل مهمی جهت سازگاری موفقیت‌آمیز با تغییرات و افزایش توانایی مقاومت در برابر مشکلات شناخته شده است (Prince-Embury, 2017). تاب‌آوری فرد این امکان را می‌دهد که بتواند از مهارت سازگارانه خود سود جوید و شرایط استرس‌زا را به فرصتی جهت یادگیری و رشد تبدیل نماید و با تمرکز بر مشکل، استرس را در خود کنترل کند. تاب‌آوری، سطوح استرس و ناتوانی در شرایط استرس‌زا را تعدیل می‌کند و در واقع، فرایند پویای انطباق و سازگاری مثبت با تجارب تلخ و ناگوار در زندگی است (Yeager & Dweck, 2010). از سوی دیگر تحقیقات نشان داده که جو عاطفی خانواده می‌تواند منجر به افزایش تاب‌آوری در افراد شود و افزایش تاب‌آوری با پیامدهای مثبتی نظیر کاهش استرس، اضطراب و افسردگی همراه است (Verdolini, 2021).

بر این اساس و با توجه به شیوع این بیماری؛ کلاس‌های بیشتر مدارس تعطیل یا به صورت مجازی برگزار شده که این امر منجر به تغییر سبک زندگی معلمان نیز شده است به طوری که قرار گرفتن بیشتر در کنار خانواده یا امکان دسترسی به اطرافیان دارای این بیماری، خود می‌تواند منجر به پیامدهای منفی مختلف گردد. با توجه به جو عاطفی خانواده‌ها در ایران، درهم تنیدگی خانواده‌ها و احساسات متقابلی که بین والدین ایرانی و فرزندانشان وجود دارد؛ پیامدهای ناشی از افسردگی، استرس و اضطراب ناشی از کرونا و ویروس، در ایران نمود بیشتری پیدا کرده است؛ با این حال تاکنون پژوهشی به بررسی پیامدهای روان‌شناختی این بیماری و ارتباط آن با جو عاطفی خانواده و همچنین بررسی نقش واسطه‌ای تاب‌آوری شغلی بر شدت این روابط نپرداخته است؛ همین اساس، توجه به پیامدهای منفی ناشی از بیماری کووید-۱۹، درک شیوع این بیماری و تأثیراتی که بر سلامت روان معلمان می‌گذارد امری حیاتی است و همچنین شناسایی و تمرکز بر گروه‌های آسیب‌پذیر امری ضروری به نظر می‌رسد تا از این طریق بتوان گامی در راستای سلامت روان افراد جامعه و علی‌الخصوص معلمان برداشت. بر همین اساس؛ هدف پژوهش حاضر بررسی پاسخ به این پرسش است که آیا تاب‌آوری شغلی نقش میانجی در رابطه جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا دارد؟ بر این اساس مدل مفهومی زیر ترسیم می‌شود:

شکل (۱) مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر جز تحقیقات توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش را تمامی معلمان دانش‌آموزان با نیازهای ویژه استان یزد در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ تشکیل داد. از بین جامعه آماری کل پژوهشبر اساس نظر متخصصان که ۲۰۰ نفر را برای مطالعات تحلیل مسیر کافی می‌دانند (Delaware, 1399)، حداقل حجم نمونه این پژوهش ۲۰۰ نفر برآورد شد که این افراد به روش نمونه‌گیری در دسترس و آنلاین، لینک پرسشنامه‌ها را دریافت کرده و به صورت اینترنتی در پژوهش شرکت کردند و پرسشنامه‌ها را تکمیل نمودند. داده‌ها با شاخص‌های آماری نظیر فراوانی، درصد، میانگین و انحراف استاندارد و آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر) با استفاده از نرم‌افزار SPSS-26 و AMOS 24 تحلیل شدند.

ابزار گردآوری اطلاعات

- **مقیاس افسردگی، اضطراب و تنیدگی (DASS-21; Depression Anxiety Stress Scale):** این مقیاس توسط لایبوند و لایبوند (Lovibond, 1990 & Lovibond) ساخته شده و داری ۲۱ سؤال و سه بعد افسردگی، اضطراب و استرس است. برای تکمیل پرسشنامه فرد باید وضعیت یک نشانه را در طول هفته گذشته مشخص کند. سؤالات (۲۱، ۱۷، ۱۶، ۱۳، ۱۰، ۵، ۳) خرده مقیاس افسردگی را مورد بررسی قرار می دهند، سؤالات (۲۰، ۱۹، ۱۵، ۹، ۷، ۴، ۲) خرده مقیاس اضطراب و سؤالات (۱۸، ۱۴، ۱۲، ۱۱، ۸، ۶، ۱) خرده مقیاس استرس را مورد بررسی قرار می دهد. درجات نمرات از ۰ (اصلاً) تا ۳ (بسیار زیاد) است. همچنین آزمون دارای نمرات معکوس نیست. نمرات افسردگی، اضطراب و تنیدگی از جمع نمره های گویه های مربوطه به دست می آید. از آنجا که DASS-21 فرم کوتاه شده مقیاس اصلی (۴۲ سؤالی) است نمره نهایی، هر یک از خرده مقیاس ها باید ۲ برابر شود. آنتونی و همکاران (Anthony et al., 1998) مقیاس مذکور را مورد تحلیل عاملی قرار دادند که نتایج پژوهش آنان مجدداً حاکی از وجود سه عامل بود. نتایج این مطالعه نشان داد که ۱۸ درصد از واریانس کل مقیاس توسط این سه عامل مورد سنجش قرار گیرد. ارزش ویژه تنیدگی، افسردگی و اضطراب در پژوهش مذکور به ترتیب برابر ۰/۰۷، ۰/۸۹ و ۰/۲۳ بود. ضریب آلفا برای این عوامل به ترتیب ۰/۹۷، ۰/۹۲ و ۰/۹۵ بود. این مقیاس در ایران اعتبار یابی شده است. پاسخ ها بر روی مقیاس ۴ نقطه ای لیکرت درجه بندی می شوند. پایایی درونی مقیاس های DASS با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه شد و تحلیل عاملی نیز، ساختار سه عاملی این پرسشنامه را تأیید نمود (Sahebi et al, 2005). همچنین پایایی این پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای افسردگی برابر با ۰/۹۱، برای استرس برابر با ۰/۸۸ و برای اضطراب برابر با ۰/۹۰ بود.

پرسشنامه جو عاطفی خانواده (AFCS; Affective Family Climate Scale): پرسشنامه جو عاطفی خانواده ابزاری است که به منظور بررسی جو عاطفی خانواده ساخته شد. این پرسشنامه ۳۵ سؤال دارد و مؤلفه ندارد و نمره کل آن لحاظ می شود. این پرسشنامه بر اساس لیکرت و در قالب سؤالات هاینجگرینه ای (هرگز، کم، گاهی، زیاد و خیلی زیاد) درجه بندی می شود و آزمودنی بر حسب احساس خود یک یا از آن ها را اعلامت میزند. نمره گذاری از ۱ تا ۵ متغیر است، به این صورت که گزینهرگز نمره ۱، کم ۲، گاهی ۳، زیاد ۴ و خیلی زیاد ۵ تعلق می گیرد. حداقل نمره در این پرسشنامه ۳۵ و حداکثر نمره ۱۷۵ می باشد. نمرات بالاتر در این پرسشنامه نشان دهنده وجود جو عاطفی نامناسبی اعضای خانواده و نمرات پایین تر از متوسط حاکی از جو عاطفی مناسب تر بین افراد خانواده است. بر اساس نتایج روایی محتوایی این پرسشنامه با توجه به نظر متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است؛ همچنین پایایی این پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۴ گزارش شده است (Navardgah, 1994).

پرسشنامه تاب آوری مسیر شغلی (the resiliency of career pathway): پرسشنامه تاب آوری مسیر شغلیک ابزار ۲۵ گویه ای و تک مؤلفه ای است که میزان تاب آوری افراد را در شرایط مختلف شغلی می سنجد. این پرسشنامه در یک مقیاس پنج درجه ای است. به نحوی که مخالف نمره یک، کمی مخالف نمره دو، نظری ندارم نمره سه، موافقم نمره چهار و کاملاً موافقم نمره پنج را به خود اختصاص می دهند. دامنه نمره گذاری این مقیاس بین ۲۵ تا ۱۲۵ است. نمرات بالاتر نشان دهنده تاب آوری شغلی بالا و نمرات پایین تر نشان دهنده تاب آوری پایین می باشد. سازندگان اصلی پرسشنامه در مقاله خود روایی سازه و پایایی مطلوبی برای پرسشنامه گزارش کرده اند. بررسی اعتبار این پرسشنامه در نسخه فارسی نشان می دهد که اعتبار آزمون به روش آلفای کرونباخ برای کارمندان ۰/۹۰ و برای دانشجویان، ۰/۸۸ محاسبه شد. همچنین بررسی روایی تصنیف حاکی از آن بود که

بین دونیمه آزمون تفاوت معناداری یافت نشد. در کل یافته نشان داد که مقیاس فوق ایزاری مناسب و دارای شواهد روان‌سنجی مطلوب برای سنجش تاب‌آوری مسیر شغلی در جامعه ایرانی محسوب می‌شود (Pardalan et al, 2013). علاوه بر این در این پژوهش برای سنجش پایایی این پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که پایایی آن برابر با ۰/۸۹ بود.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های جمعیت شناختی

در جدول ۱ آمار توصیفی مربوط به جنسیت، مدرک تحصیلی و سابقه شغلی ارائه شده است.

جدول (۱): آمار توصیفی مربوط متغیرهای جمعیت شناختی

جنسیت	فراوانی مطلق	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
مرد	۱۰	۵	۵
زن	۱۹۰	۹۵	٪۱۰۰

مقطع تحصیلی	فراوانی مطلق	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
دیپلم و فوق‌دیپلم	۴۹	۲۴/۵	۲۴/۵
لیسانس	۹۹	۴۹/۵	۴۷
فوق‌لیسانس	۵۲	۲۶	٪۱۰۰
کل	۲۹۰	٪۱۰۰	

سابقه شغلی	فراوانی مطلق	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
شرکتی	۱۰	۵	۵
قراردادی	۴۰	۲۰	۲۵
پیمانی	۴۷	۲۳/۵	۴۸/۵
رسمی	۱۰۳	۵۱/۵	٪۱۰۰
کل	۲۰۰	٪۱۰۰	

یافته‌های توصیفی پژوهش

در جدول ۲ شاخص‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار، کمینه و بیشینه) نمرات آزمودنی‌ها در متغیر پیامدهای روان‌شناختی (استرس، اضطراب و افسردگی) تاب‌آوری شغلی و جو عاطفی خانواده ارائه می‌گردد.

جدول (۲): شاخص‌های توصیفی نمرات آزمودنی‌ها در پیامدهای روان‌شناختی

متغیر شاخص‌های توصیفی

بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	متغیر
۱۱	۰	۳/۱۵	۴/۱۸	استرس
۱۵	۰	۳/۶۱	۳/۳۸	اضطراب
۱۶	۰	۴/۰۴	۳/۹۳	افسردگی
۱۱۸	۲۵	۲۰/۸۴	۹۱/۵۴	تاب‌آوری شغلی

یافته‌های استنباطی پژوهش

پیش از انجام تحلیل‌های استنباطی، پیش‌فرض نرمال بودن متغیرهای پژوهش با استفاده از شاخص‌های کجی^۱ و کشیدگی^۲ استفاده شد. کجی، شاخص تقارن توزیع است؛ کجی مثبت بیان‌گر این است که میانگین توزیع در سمت راست توزیع قرار گرفته است و کجی منفی نشان می‌دهد که میانگین توزیع در سمت چپ توزیع قرار دارد. کشیدگی، شاخص بلندی کلی توزیع است. کشیدگی مثبت که کشیدگی در انحنا نیز نامیده می‌شود نشان‌دهنده قله‌ای در مرکز توزیع است. کشیدگی منفی به معنی پخی یا پهنای کشیدگی است و توزیع کاملاً پخ و یا مسطح را نشان می‌دهد. متغیری که توزیع نرمال دارد (یعنی متغیری که پهنای متوسط دارد)، اندازه‌های کجی و کشیدگی آن حدود صفر است. باین وجود مقادیر عددی در بازه ۲ و ۲- برای کجی و کشیدگی نیز قابل قبولی باشد.

تحلیل فرضیات و سؤال پژوهش

فرضیه اول و دوم پژوهش بیان می‌کند که رابطه معنی‌داری بین جو عاطفی خانواده و تاب‌آوری شغلی با پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا وجود دارد. برای آزمون این فرضیه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است. بر اساس نتایج مندرج در این جدول، رابطه مثبت و معنی‌داری بین جو عاطفی خانواده با استرس، اضطراب و افسردگی در سطح ۰/۰۱ وجود دارد؛ همچنین رابطه منفی و معنی‌داری بین تاب‌آوری شغلی با استرس، اضطراب و افسردگی در سطح ۰/۰۱ وجود دارد.

جدول (۳): ماتریس همبستگی بین جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان‌شناختی

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵
۱. استرس	۱				
۲. اضطراب	۰/۶۹**	۱			
۳. افسردگی	۰/۵۲**	۰/۶۰**	۱		
۴. جو عاطفی خانواده	۰/۶۰**	۰/۵۶**	۰/۵۴**	۱	
۵. تاب‌آوری شغلی	۰/۳۱**	۰/۳۸**	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۱

سؤال پژوهش بیان می‌کند که آیا تاب‌آوری شغلی در رابطه جو عاطفی خانواده و پیامدهای روان‌شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا نقش میانجی دارد؟ به منظور پاسخ به این سؤال از آزمون تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار ایموس (AMOS) نسخه ۲۴ استفاده شد. برای بررسی برازش مدل از شاخص‌هایی که گیفن، اشتراب و بودرتو^۳ (۲۰۰۰) مطرح نموده‌اند استفاده شد. این شاخص‌ها شامل موارد زیر هستند: X^2/df ، شاخص نیکویی برازش^۴ (GFI)، شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)، شاخص برازش تطبیقی^۵ (CFI)، شاخص برازش فزاینده^۱ (IFI)، شاخص برازش بهنجار^۲ (NFI) و همچنین ریشه میانگین مجذورات تقریب (RMSEA)؛ در جدول ۴ این شاخص‌ها همراه با حد مجاز و وضعیت آن‌ها گزارش شده‌اند.

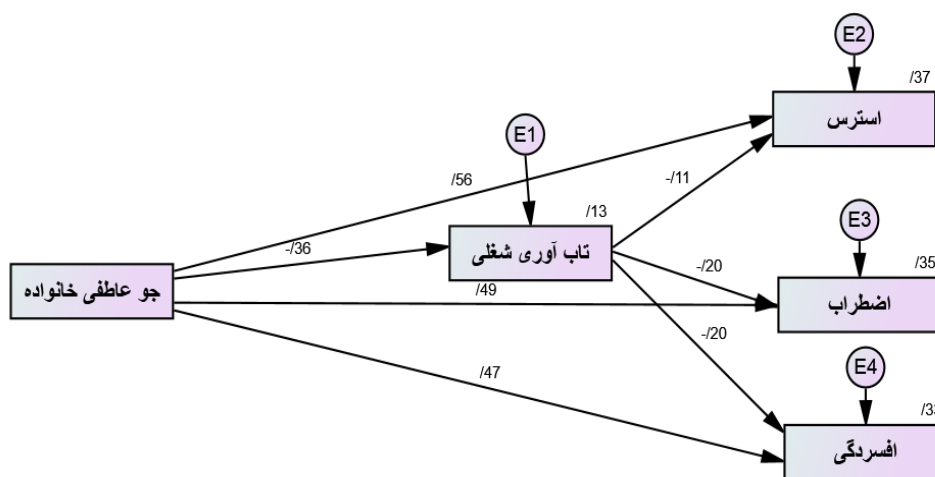
1. Skewness

2. kurtosis

3. Gefen, Straub & Boudreau

4. Goodness of Fit Index

5. Comparative Fit Index

شکل (۲): مدل برازش نیافته پژوهش

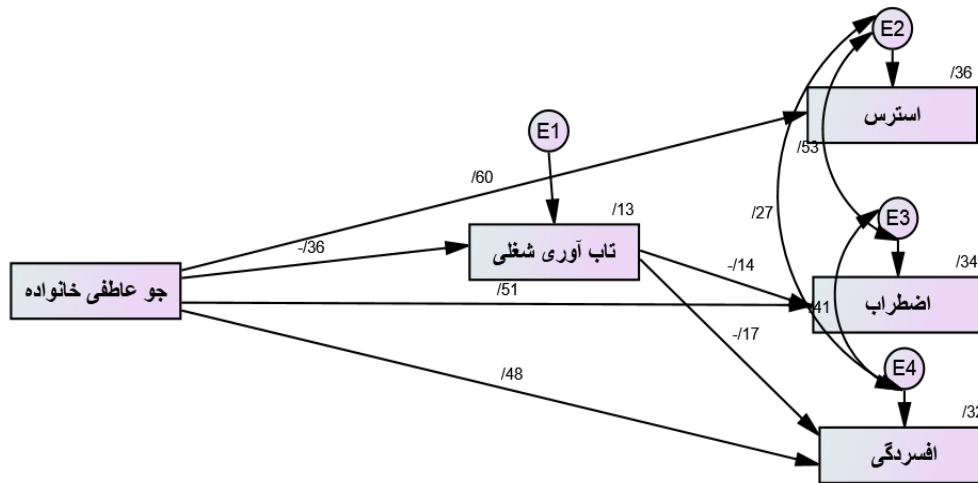
جدول (۳): شاخص‌های نیکویی برازش الگوی آزمون شده پژوهش

وضعیت	شاخص‌های برازش		نام شاخص
	حد مجاز	مقدار	
نامطلوب	کمتر از ۵	۳۳/۷۱	X ² /df
نامطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۸۳	GFI
نامطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۱۵	AGFI
نامطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۷۴	CFI
نامطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۷۴	IFI
نامطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۷۳	NFI
نامطلوب	کمتر از ۰/۰۸	۰/۴۰	RMSEA

با توجه به شکل ۲ و جدول ۳ تقریباً همه شاخص‌های ارائه شده نشان‌دهنده برازش نیافتن مدل بر اساس مقادیر ارائه شده توسط گیفن و همکاران (۲۰۰۰) گیفن می‌باشد؛ بنابراین مدل پژوهش برازش مناسبی ندارد؛ با توجه به این مسئله بر اساس پیشنهادهایی که نرم‌افزار ایموس ارائه داده است، تعدیل‌هایی در مدل انجام گرفت و مسیرهای غیر معنادار و نامناسب از مدل حذف گردید و مجدد تحلیل انجام گرفت و همین‌طور مسیرهای جدید ایجاد گردید. که در شکل ۳ مدل آزمون شده و جدول ۴ شاخص‌های برازش مدل اصلاح شده ارائه شده است.

1. Incremental Fit Index

2. Normal fit Index

شکل (۴): مدل برازش یافته و نهایی پژوهش

وضعیت	شاخص‌های برازش		نام شاخص
	حد مجاز	مقدار	
مطلوب	کمتر از ۵	۳/۲۳	X ² /df
مطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	GFI
مطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۰	AGFI
مطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	CFI
مطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	IFI
مطلوب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	NFI
مطلوب	کمتر از ۰/۰۸	۰/۰۶	RMSEA

بر اساس نتایج مندرج در جدول ۴ همه شاخص ارائه شده، بیشتر از مقدار ارائه شده توسط گیفن و همکاران (۲۰۰۰) می باشد و بر این اساس می توان نتیجه گرفت که مدل اصلاح شده پژوهش از برازش مناسبی برخوردار است. در مدل اصلاح شده، مسیر مستقیم تاب آوری شغلی به استرس حذف و سه مسیر کوواریانسی نصب گردیده است.

جدول (۵): اثرات مستقیم، غیرمستقیم، کل و واریانس تبیین شده متغیرها

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل	واریانس تبیین شده
به روی تاب آوری از:				۰/۱۳
جو عاطفی خانواده	-۰/۳۶**	-	-۰/۳۶**	
به روی استرس از:				۰/۳۶
جو عاطفی خانواده	۰/۶۰**	-	۰/۶۰**	
به روی اضطراب از:				۰/۳۴
جو عاطفی خانواده	۰/۵۱**	۰/۰۵*	۰/۵۶**	
تاب آوری شغلی	-۰/۱۴*	-	-۰/۱۴*	
به روی افسردگی از:				۰/۳۲
جو عاطفی خانواده	۰/۴۸**	۰/۰۶*	۰/۵۴**	
تاب آوری شغلی	-۰/۱۷*	-	-۰/۱۷*	

$$P < .05, ** = P < .01, *$$

در جدول ۵ اثرات مستقیم، غیرمستقیم، کل و واریانس تبیین شده متغیرها گزارش شده است. با توجه به جدول شماره ۵ اثر مستقیم جو عاطفی خانواده بر تاب آوری (-۰/۳۶) در سطح ۰/۰۱ منفی و معنی دار است. اثر جو عاطفی خانواده بر استرس (۰/۶۰) در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنی دار است. اثر مستقیم جو عاطفی خانواده بر اضطراب (۰/۵۱) در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنی دار است. اثر مستقیم تاب آوری شغلی بر اضطراب (-۰/۱۴) در سطح ۰/۰۵ منفی و معنی دار است. اثر مستقیم جو عاطفی خانواده بر افسردگی (۰/۴۸) در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنی دار است. اثر مستقیم تاب آوری شغلی بر افسردگی (-۰/۱۷) در سطح ۰/۰۵ منفی و معنی دار است. نتایج اثرات غیرمستقیم نیز نشان داد که جو عاطفی خانواده اثر غیرمستقیم مثبت و معنی دار بر میزان اضطراب و افسردگی شرکت کنندگان داشته است ($P < 0.05$)؛ با توجه به اینکه این اثرات از طریق تاب آوری شغلی اعمال می شود، می توان نتیجه گرفت که تاب آوری شغلی نقش میانجی در رابطه بین جو عاطفی خانواده با میزان اضطراب و افسردگی آزمودنی ها دارد. با این حال نتایج نشان که تاب آوری شغلی نقش میانجی در رابطه بین جو عاطفی خانواده و استرس نداشت ($P > 0.05$). در مجموع در پاسخ به سؤال پژوهش می توان گفت که تاب آوری شغلی نقش میانجی در رابطه بین جو عاطفی خانواده و پیامدهای روان شناختی (اضطراب و افسردگی) آزمودنی ها داشت.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش میانجی تاب آوری شغلی در رابطه جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان شناختی معلمان دانش آموزان با نیازهای ویژه در اپیدمی کرونا انجام گرفت. بررسی فرضیه اول پژوهش نشان داد که رابطه مثبت و معنی داری بین جو عاطفی خانواده با میزان استرس، اضطراب و افسردگی در بین آزمودنی ها وجود داشت و با توجه به اینکه نمره بالا در پرسشنامه جو عاطفی نشان دهنده جو عاطفی نامناسب است، می توان نتیجه گرفت که جو عاطفی نامناسب در آزمودنی ها باعث افزایش استرس، اضطراب و افسردگی می شود و بالعکس. این یافته ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم همسو با نتایج تعدادی از پژوهش ها می باشد که ارتباط بین جو عاطفی خانواده با پیامدهای روان شناختی را نشان داده اند (Ogbasele et al, 2020). در تبیین رابطه بین استرس، اضطراب و افسردگی با جو عاطفی خانواده در بین معلمان، می توان گفت که جو عاطفی خانواده یکی از شاخص های مهم تضمین کننده زندگی و سلامت روانی خانواده و اعضای آن است و رابطه منفی آن به عنوان یکی از مهم ترین عوامل ایجاد کننده و نگه دارنده اختلالات روحی و هیجانی افراد مطرح می شود. تحقیقات نشان دادند در خانواده هایی که ارتباط میان اعضا و تعاملات داخل خانواده بر اساس نزدیکی و صمیمیت و تفاهم بین افراد استوار است، همه اعضا نسبتاً علیه فشارهای زندگی مقاوم و مصون هستند. خانواده هایی که از عملکرد ضعیف عاطفی برخوردارند، گسستگی و جدایی عاطفی اعضای خانواده و فقدان صمیمیت، عدم انطباق پذیری اعضای خانواده و سطح پایین رضایت و خشنودی خانوادگی را تجربه می کنند (Ogbasele et al, 2020). معلمان که در خانواده های با جو عاطفی مثبت زندگی می کنند، افرادی هستند که علی رغم مواجهه با استرس مزمن، تنیدگی و گاهی افسردگی، در برابر موقعیت های تهدید آمیز و چالش برانگیز زندگی، سلامت روانی خود را حفظ کرده و از آثار نامطلوب آن ها می کاهند. آن ها انعطاف پذیر و چاره ساز بوده و خود را با شرایط زندگی وفق می دهند و بعد از برطرف شدن عوامل فشارزا به سرعت به حال بهبودی بازمی گردند؛ اما معلمان که جو عاطفی منفی بر خانواده آن ها حاکم است، به مقدار ناچیزی خودشان را با موقعیت ها و شرایط جدید وفق داده و در نتیجه از استرس، اضطراب و افسردگی بیشتری

رنج می‌برند. این افراد به‌کندی از موقعیت‌های فشارزا به حالت عادی و طبیعی بهبود می‌یابند. با توجه به شیوع کووید-۱۹، کلاس‌های بیشتر مدارس تعطیل و به‌صورت مجازی برگزار شده که این امر منجر به تغییر سبک زندگی معلمان نیز شده است به طوری که قرار گرفتن بیشتر در کنار خانواده یا امکان دسترسی به اطرافیان دارای این بیماری، خود می‌تواند منجر به پیامدهای مختلف گردد. با توجه به درهم‌تنیدگی خانواده‌ها و احساسات متقابلی که بین اعضای خانواده وجود دارد؛ پیامدهای ناشی از افسردگی، استرس، اضطراب عمومی، اضطراب فراگیر و اضطراب ناشی از کرونا و ویروس، نمود بیشتری پیدا کرده است (Prince-Embury et al, 2017).

فرضیه دوم پژوهش نشان داد که رابطه منفی و معنی‌داری بین استرس، اضطراب و افسردگی با تاب‌آوری شغلی وجود داشت و افرادی که تاب‌آوری شغلی بیشتری داشتند از میزان استرس، اضطراب و افسردگی کمتری برخوردار بودند و این به معنای تأیید فرضیه دوم پژوهش می‌باشد. این یافته همسو با نتایج تعدادی از پژوهش‌های پیشین می‌باشد که ارتباط بین تاب‌آوری و پیامدهای روان‌شناختی را نشان داده‌اند (Jones-Bitton, 2020; Varma et al, 2021). در تبیین رابطه بین تاب‌آوری شغلی با پیامدهای روان‌شناختی می‌توان این‌گونه بیات داشت که تاب‌آوری شغلی به‌عنوان مقاومت موفقیت‌آمیز فرد در برابر موقعیت‌های تهدیدآمیز و چالش‌برانگیز شغلی تعریف می‌شود، و افراد تاب‌آوری فردی هستند که علی‌رغم مواجهه با استرس‌های مزمن و تنیدگی‌ها در موقعیت‌های شغلی، از آثار نامطلوب آن‌ها می‌کاهند و سلامت روانی خود را حفظ می‌کنند. معلمان که دارای تاب‌آوری شغلی هستند، چاره‌ساز و انعطاف‌پذیر بوده، مطابق تغییرات محیطی خود را وفق می‌دهند و بعد از برطرف شدن عوامل فشارزا به‌سرعت به حالت بهبود بازمی‌گردند. افرادی که در انتهای سطح پایین تاب‌آوری شغلی هستند (بر روی پیوستار تاب‌آوری بالا و آوری تاب پایین) به مقدار ناچیزی خودشان را با موقعیت‌های شغلی جدید وفق می‌دهند، این‌ها به‌کندی از موقعیت‌های فشارزا مانند بیماری کرونا به حالت عادی و طبیعی بهبود می‌یابند. بسیاری از محققان بین تاب‌آوری و مشکلات روانش تاختم رابطه معنادار و منفی را گزارش کرده‌اند و چنین بیان می‌دارند که این سازه می‌تواند به‌عنوان عامل میانجی بین سلامت روانی و بسیاری دیگر از متغیرها قرار گیرد و با ارتقای تاب‌آوری، فرد می‌تواند در برابر عوامل استرس‌زا، اضطراب‌آور و همچنین عواملی که مسبب به وجود آمدن بسیاری از مشکلات روان‌شناختی‌ان‌ها می‌شود از خود مقاومت نشان داده و بر آن‌ها غلبه نماید (Verdolini, 2021). در دوران اپیدمی کرونا و ویروس، به علت مشکلات روان‌شناختی‌ان‌ها می‌شود از خود مقاومت نشان داده و بر آن‌ها غلبه نماید کلاس‌های این معلمان به‌صورت مجازی برگزار شده بود و با توجه به اینکه برای دانش آموزان با نیازهای ویژه، این کلاس‌های مجازی ممکن است تأثیرات آموزشی کمتری را برای دانش آموزان داشته باشد، بر همین اساس ممکن است، ممکن است که این افراد استرس، اضطراب و افسردگی بیشتری را تجربه کنند و از این جهت سلامت روانی آن‌ها به خطر می‌افتد؛ بنابراین تاب‌آوری با تعدیل و کم‌رنگ کردن این عوامل سلامت روانی این معلمان را می‌تواند تضمین کند.

فرضیه سوم پژوهش نشان داد که جو عاطفی خانواده رابطه منفی و معنی‌داری با تاب‌آوری شغلی داشت و با توجه به اینکه نمره بالا در پرسشنامه جو عاطفی نشان‌دهنده جو عاطفی نامناسب است، می‌توان نتیجه گرفت که جو عاطفی نامطلوب موجب کاهش تاب‌آوری شغلی می‌گردد و جو عاطفی خانواده مناسب منجر به ارتقا تاب‌آوری شغلی می‌شود؛ این یافته‌ها همسو با نتایج پژوهش‌هایی است ((Harrist, 2019; Tugade et al, 2004 که ارتباط بین جو عاطفی خانواده و تاب‌آوری را نشان داده‌اند. در تبیین رابطه بین جو عاطفی خانواده با تاب‌آوری شغلی معلمان می‌توان این‌گونه ادعا نمود که بر اساس شواهد، پژوهش‌های

پیشین نشان‌دهنده نقش اساسی خانواده و جو عاطفی خانواده در شکل‌گیری و بهتر تاب‌آوری است. خانواده می‌تواند بین افراد پیوندهای ناگسستنی ایجاد کند. دل‌بستگی به پدر و مادر و همشیرها غالباً به صورت تدام‌العمر است و این روابط، به عنوان الگو برای روابط در دنیای بزرگ‌تری چون محله، مدرسه و اجتماع عمل می‌کنند. در واقع جو عاطفی خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین‌کن‌های تحول می‌تواند بر جنبه‌های رشدی - تحولی به‌ویژه افزایش تاب‌آوری در موقعیت‌های استرس‌زا نقش بسزایی داشته باشد؛ یعنی اینکه، فرد ظرفیتی برای مقاومت در برابر استرس و فاجعه دریافت می‌کند و در نهایت می‌تواند به تنهایی با مشکلات استرس‌زای شغلی مقابله کند. عوامل خانوادگی دربرگیرنده پیوستگی و انسجام خانوادگی، میزان احساس نزدیکی و صرف وقت اعضا با یکدیگر، داشتن توقعات بالا و همچنین کمک به افراد برای اجتناب از بروندهای منفی است. پیوستگی‌های عمیق خانوادگی به اعضای خانواده در معرض خطر کمک می‌کند تا باور کنند که زندگی با معنی است و آن‌ها بر زندگی خودشان کنترل دارند. این احساس معنی‌داری یک انگیزه قوی برای معلمان تاب آور می‌شود. تاب‌آوری از مشکلات روان‌شناختی قابل‌پیشگیری می‌کند و از آن‌ها در برابر تأثیرات روان‌شناختی حوادث مشکل‌زا محافظت می‌کند. بنابراین، با ارتباطی که بین تاب‌آوری و جو عاطفی خانواده برقرار است می‌توان نتیجه گرفت که این ارتباط هر چه بیشتر باشد و تاب‌آوری بالاتر بشود باعث می‌شود پیامدهای روان‌شناختی کمتری تجربه شود.

نتایج آزمون تحلیل مسیر بیانگر آن بود که جو عاطفی خانواده به صورت تغییر مستقیم و از طریق نقش میانجی تاب‌آوری شغلی قادر به پیش‌بینی اضطراب و افسردگی آزمودنی‌ها بوده است. به معنای آن که جو عاطفی خانواده موجب افزایش تاب‌آوری شغلی می‌شود و افزایش تاب‌آوری شغلی موجب کاهش اضطراب و افسردگی آزمودنی‌ها شده است. این یافته‌ها به صورت ضمنی همسو با نتایج تعدادی از پژوهش‌ها هستند که اثر متغیرهای فوق را بر پیامدهای روان‌شناختی نشان داده‌اند (Jones-Bitton, 2021; Varma et al, 2020). در این راستا نتایج نشان داد که جو عاطفی در بین اعضای خانواده موجب افزایش توانایی سازگاری آنان با شرایط زندگی و شغلی و بهبود تاب‌آوری شغلی در میان آن‌ها می‌شود و این تاب‌آوری ایجاد شده زمینه لازم را برای برخوردار شدن آنان از سطوح موجب کاهش میزان اضطراب و افسردگی آنان را فراهم می‌کند. از یافته‌های این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که رابطه میان جو عاطفی خانواده و پیامدهای یک رابطه ساده نیست و متغیرهای دیگر مانند تاب‌آوری شغلی می‌توانند تأثیرگذار باشند. با توجه به یافته‌های پژوهش به نظر می‌رسد که تاب‌آوری شغلی تحت تأثیر جو عاطفی خانواده قرار دارد و تاب‌آوری شغلی نیز بر کاهش اضطراب و افسردگی اثرگذار است. در واقع با توجه به نتایج پژوهش حاضر تاب‌آوری شغلی در رابطه این عوامل به مثابه واسطه عمل می‌کند. مقابله با تغییرات مهم زندگی، چالش‌های سخت در شرایط شغلی و یا یک فقدان دردناک بخش جدایی‌ناپذیر زندگی است. ارتباطات عاطفی در محیط خانواده می‌تواند یک عامل کلیدی برای ایجاد جو مثبت و روابط دوستانه میان اعضای خانواده باشد و از این طریق انسان‌ها را برای رویایی با چالش‌های شغلی و خانوادگی یاری کند. افرادی که در جو خانوادگی منفی زندگی می‌کنند، در مقایسه با افرادی که در محیط‌های کارآمد زندگی می‌کنند، در مقابله با مشکلات کمتر از راهبردهای مسئله-مدار استفاده می‌کنند و در هنگام مشکلات راهبرد خاصی ندارند و تسلیم سرنوشت می‌شوند. با توجه به نتایج پژوهش حاضر تاب‌آوری شغلی به مثابه متغیر واسطه‌ای از طرفی با وسیله جو عاطفی خانواده ایجاد می‌شود و از طرف دیگر این تاب‌آوری ایجاد شده ایجاد شده موجب کاهش اضطراب و افسردگی می‌شود. احساس و جو عاطفی

مثبت در اعضای خانواده سبب می شود که افراد اعتماد به نفس و راهبردهای مناسب مقابله با مشکلات را کسب کنند و این موجب تاب آوری شغلی می گردد و تاب آوری نیز پیامدهای مثبتی نظیر کاهش اضطراب و افسردگی را در پی دارد.

محقق در انجام پژوهش حاضر، نهایت دقت را به عمل آورده است تا پژوهش دارای نقص کمتری باشد؛ اما با این وجود جامعه آماری این پژوهش، محدود به نظر از خواهی از معلمان با نیازهای ویژه شهرستان بافق می باشد و در تعمیم نتایج آن به سایر اقشار و گروه ها باید احتیاط کرد. همچنین، جمع آوری اطلاعات، به واسطه شرایط قرنطینه و عدم دسترسی حضوری به آزمودنی ها به شکل آنلاین و با استفاده از ابزارهای خود گزارش دهی، انجام شد و ممکن است همراه با محدودیت هایی نظیر احتمال درک نادرست گویه ها و قضاوت غلط در پاسخ دادن باشند. پیشنهاد می شود آموزش و پرورش با غربالگری معلمان دارای تاب آوری شغلی پایین با برگزاری کارگاه های آموزشی در جهت ایجاد پروتکل های مداخله ای و درمانی بر روی این افراد تا حد امکان تاب آوری شغلی آن ها را افزایش دهند. با توجه به نتایج حاصل، پیشنهاد می شود در پژوهش های آتی تحقیق در قالب یک طرح تجربی یا مداخله ای قرار گیرد و به نقش میانجی تاب آوری شغلی بر سایر متغیرهای روان شناختی و شغلی نظیر فرسودگی شغلی، رضایتمندی شغلی و ... پرداخته شود.

References

- Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: address mental health care to empower society. *The Lancet*, 395(10224), 37-38.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry research*, 287, 112934.
- Chen, Q., Liang, M., Li, Y., Guo, J., Fei, D., Wang, L., ... & Wang, J. (2020). Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), 15-16.
- Debowska, A., Horeczy, B., Boduszek, D., & Dolinski, D. (2020). A repeated cross-sectional survey assessing university students' stress, depression, anxiety, and suicidality in the early stages of the COVID-19 pandemic in Poland. *Psychological Medicine*, 1-4.
- Harrist, A. W., Henry, C. S., Liu, C., & Morris, A. S. (2019). Family resilience: The power of rituals and routines in family adaptive systems. In B. H. Fiese, M. Celano, K. Deater-Deckard, E. N. Jouriles, & M. A. Whisman (Eds.), *APA handbook of contemporary family psychology: Foundations, methods, and contemporary issues across the lifespan* (pp. 223-239).
- Jones-Bitton, A., Best, C., MacTavish, J., Fleming, S., & Hoy, S. (2020). Stress, anxiety, depression, and resilience in Canadian farmers. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 55(2), 229-236.
- Lange, D. (2021). COVID and the Classroom: The Impact of the COVID-19 Pandemic on Special Education and Policy Implementation.
- Malik, S., & Reba, A. (2020). Investigating the Classroom Problems faced by Special Education Teachers at Secondary School Level in District Peshawar Khyber Pakhtunkhwa. *Dialogue* (1819-6462), 15(2).
- Ogbasele, F. A., Mancini, K. J., & Luebbe, A. M. (2020). Indirect effect of family climate on adolescent depression through emotion regulatory processes. *Emotion* (Washington, DC).
- Pardalan, N., Karimian Adalat Miri, A., Khaksar, E., Aqeli, M., Hosseinian, S. (2013). Evaluation of validity, reliability and standardization of career path resilience scale. *Consulting Research*, 12 (47): 21-47. [In Persian].
- Prince-Embury, S., Saklofske, D. H., & Nordstokke, D. W. (2017). The resiliency scale for young adults. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 35(3), 276-290.
- Ravesloot, C., Ward, B., Hargrove, T., Wong, J., Livingston, N., Torma, L., & Ipsen, C. (2016). Why stay home? Temporal association of pain, fatigue and depression with being at home. *Disability and Health Journal*, 9(2), 218-225.
- Sintema, E. J. (2020). Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: Implications for STEM education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), em1851.

Tang, W., Hu, T., Hu, B., Jin, C., Wang, G., Xie, C., ... & Xu, J. (2020). Prevalence and correlates of PTSD and depressive symptoms one month after the outbreak of the COVID-19 epidemic in a sample of home-quarantined Chinese university students. *Journal of affective disorders*.

Varma, P., Junge, M., Meaklim, H., & Jackson, M. L. (2021). Younger people are more vulnerable to stress, anxiety and depression during COVID-19 pandemic: A global cross-sectional survey. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 109, 110236.

Vedpuria, N. K. (2021). Role and Functions of Special Teacher to Special Education Children. *Psychology and Education Journal*, 58(4), 3751-3754.

Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729.

Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2012). Mindsets that promote resilience: When students believe that personal characteristics can be developed. *Educational psychologist*, 47(4), 302-314.

Zhai, Y., & Du, X. (2020). Mental health care for international Chinese students affected by the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e22.

Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., ... & Niu, P. (2020). A novel coronavirus from patients with pneumonia in China, 2019. *New England Journal of Medicine*.